

Afb. 1. Overzichtskaat van de in de tekst genoemde onderzoeksplaatsen. Tekening: L. van der Meer, afd. Landmeetkunde, Dienst RO/EZ en Studio van Stralen.

Archeologie in 1997

Gert Kortekaas

Inleiding

Dat het goed gaat met Nederland is ook binnen de archeologie waarneembaar. Er is een grote vraag naar koopwoningen in nieuwe wijken en naar nieuwe lokaties voor bedrijven. Om die vraag naar stadsuitbreiding of -verandering in goede banen te leiden, wikken en wegen de stedenbouwers van de Dienst Ruimtelijke Ordening en Ecomische Zaken. Zij brengen advies uit aan het College van Burgemeester en Wethouders, dat de voorstellen voorlegt aan de gemeenteraad. In dit ruimtelijke-ordeningsproces krijgt de 'cultuurhistorie', waarvan de disciplines archeologie, bouwhistorie, historische stedenbouw en architectuurgeschiedenis deel uitmaken, geleidelijk een steeds duidelijker gezicht. Er wordt meer met oude structuren rekening gehouden; ze worden zinvol ingebed in nieuwe ontwikkelingen. Opvallend vaak gaat dat samen met in ecologisch opzicht belangwekkende gebieden. Dat is geen toeval, want juist in oude, vaak matig onderhouden gebieden komt de natuur het meest tot bloei en is in cultuurhistorisch opzicht veel bewaard gebleven. Die ontwikkeling binnen de ruimtelijke ordening zal in de toekomst belangrijker worden en de diversiteit in de stad vergroten. Van het samengaan van ecologie en archeologie treft u in deze bijdrage enkele voorbeelden aan, naast een overzicht van de verichte opgravingen, waarnemingen en verkenningen in 1997 (afb. 1).

Aan de onderzoeken van 1997 werkten mee, vanuit de Stichting Monument en Materiaal: Stéphane le Biannic, Maaïke de Goeij, Oene de Graaf, Jeroen van der Kamp, Mariëlle Kenemans, Cuno Koopstra, Gaby Mous, Henk Nieuwenhuizen, Leendert van der Schée, Bert Schomaker, Suzan Schipper, Anke Stegenga, Frits Vrede, Nathalie Vossen, Anko Wieringa, Marion Zijlema, Hanna Zimmerman; en vanuit de Gemeente Groningen: Bea Havinga, Klaas Helfrich, Gert Kortekaas en, verspreid over het jaar Jaap Buist, Anko Wieringa, en Frits Vrede.

1. Boteringesingel 15, opgraving

31 juli tot en met 12 augustus

Na 1874 kwamen de gronden van de 17e-eeuwse vestingen vrij. Aan de noord- en noordwestzijde van de stad werd het gebied gebruikt voor de aanleg van het Noorderplantsoen. Bovendien werden er enkele woningen en scholen gebouwd. Een daarvan, de Klaas de Vriesschool werd in 1997 gesloopt om plaats te maken voor een appartementencomplex. De reden om hier op te graven was de verwachting dat bovenop de Hondsrug, onder de 17e-eeuwse wal, onder de verwachte es sporen uit de Middeleeuwen en prehistorie bewaard zouden zijn gebleven. Niets van dat alles. Waarschijnlijk is het terrein voorafgaand aan de aanleg

van de wal van toplagen ontdaan. Tenslotte is bij de bouw van de school het bovenste deel van het vaste keizand geroerd. Het niet geroerde keizand liet heel fraai sporen uit het laatste deel van de Saale-ijstijd (circa 170.000 jaar geleden) zien: een wirwar van lagen zand en keien. Het al afgezette keizand werd toen onder arctische omstandigheden geplooid en gekneed. De meest bijzondere vondst van deze escapade was een schat van 29 munten: 20 centen, 8 stuivers en een dubbeltje, geslagen tussen 1948 en 1974.

2. Eemspoort, verkenning

winter 1997

De zuidoostkant van de gemeente ondergaat het komende decennium een ingrijpende metamorfose. In de omgeving van het lint Middelbert-Engelbert zullen nieuwe woonwijken ontstaan. Langs de oude loop van de Hunze, de Euvelgunnerweg, zullen nieuwe industrieterreinen worden aangelegd. Uitgangspunt van deze laatste ontwikkeling is het handhaven van de Hunzelooop als groene, ecologische zone, waarin cultuurhistorisch/archeologisch waardevolle terreinen en objecten worden gerespecteerd. In dat kader is aan ingenieursbureau IWACO te Groningen samen met RAAP Archeologisch Adviesbureau te Amsterdam opdracht verleend voor een gecombineerde ecologisch-archeologische inventarisatie¹. Aan weerszijden van de Hunzelooop zijn boringen uitgevoerd. Op basis van het verzamelde aardewerk kunnen de erven van Euvelgunnerweg 27 en 37 (afb. 2: 1 en 2) als mogelijk laat- of post-middeleeuws worden bestempeld. De locatie Groenenborg in het noordelijke deel van de Euvelgunnerweg (afb. 2:3) is waarschijnlijk van na de Middeleeuwen. Deze locaties zullen in het nieuwe verkavelingspatroon zoveel mogelijk worden gevrijwaard van ingrepen in de bodem.

Afb. 2. Overzichtkaart met de ligging van de drie vindplaatsen en de loop van de Hunze. Overgenomen uit: Glastra e.a. 1998, fig. 3.1. Schaal 1:25.000.

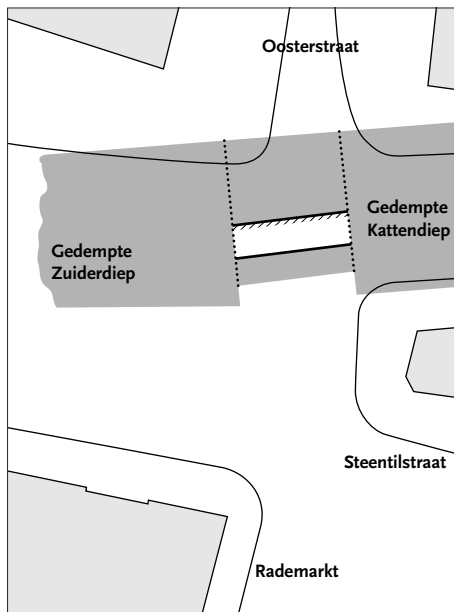
- A 1850
- B 1902-1910
- C bodemkaart

1. Glastra e.a. 1998.

Afb. 3. Overzicht van het zuidelijke landhoofd van de Oosterboog in oostelijke richting.
Foto: Dienst RO/EZ.

Afb. 4. Reconstructie van de ligging van de beide kanalen en het zuidelijke landhoofd op een moderne plattegrond. Schaal 1: 1000.
Tekening: G. Kortekaas, Dienst RO/EZ en Studio van Stralen.

3. Gedempte Zuiderdiep/Oosterstraat, waarneming

14, 15 en 30 juli 1997

Ter hoogte van de Oosterstraat ging het Zuiderdiep over in het oostelijk gelegen Kattendiep, tot beide in 1876 werden gedempt. Over dit kanaal, dat in 1637 gereed kwam² lag de Oosterboog, een gemetselde brug. In de tweede fase van de aanleg van een waterberging in de gedempte kanalen werd het zuidelijke landhoofd van deze brug aangetroffen (afb. 3). Dit landhoofd mat circa 9,5 m breed en was tot circa 1 m onder maaiveld aanwezig, inclusief de eerste aanzet van de gemetselde boog aan de onderzijde van de stenen brug. De kern van het landhoofd wordt gevormd door metselwerk van rooswinkels³, bekleed met kleinere rode baksteen⁴. Deze klamp, die gedeeltelijk los stond van het achterliggende metselwerk, is vermoedelijk begin 19e-eeuws, de rest zal uit de eerste helft van de 17e eeuw dateren. De bodem van het Kattendiep bleek op ongeveer 0.80 m onder N.A.P. te liggen, terwijl het maaiveld ter hoogte van de Oosterstraat ligt op ongeveer 5.80 m boven N.A.P. Onder een homogene vulling uit 1876 lag een circa 20 cm dik pakket van dunne laagjes met onderin een circa 5 cm dikke zwarte laag met enige scherven uit de eerste helft van de 19e eeuw. Hierop lagen enige bruingrijze klei- en zandlaagjes die vondstloos waren (afb. 4.).

2. Kortekaas 1988, 11-13.

3. 10-lagenmaat is 0,83 m.

4. 10-lagenmaat is 0,58 m.

4. Haddingestraat 35, opgraving

12 mei 1997

Haddingestraat 35 betrof een op het oog laat-19e-eeuws pand, dat op begane-grondniveau in de zijmuren ouder, laat-middeleeuws metselwerk bevatte. Ook de kelder die zich onder het achterhuis bevond deed oud aan. Vanwege bouwvalligheid is het pand gesloopt. Ondanks gemaakte afspraken bleken zowel de kelder als de funderingen van het huis voorafgaand aan de opgraving verwijderd, zodat om op te graven een vlakje van 2 × 2 m aan de straatzijde overbleef. In totaal zijn vier niveaus aangelegd. Het onderste bevond zich op een diepte van bijna 2 m net onder het plaatselijk aanwezige esdek (toplaag van een opgehoogde akker) van circa 35 cm dik. Op deze hoogte werden onderin het esdek enkele ijzertijdscherfjes gevonden en werden drie kuilen aangesneden. Op het esdek lagen, van onder naar boven, sporen van bebouwing en bewoning in de vorm van enkele kuilen, een haardkuil met delen van een kogelpot uit de 12e/13e eeuw en een kuil met smeltslakken en houtskool en enkele, waarschijnlijk 16e-eeuwse vloerniveaus.

5. Herestraat 113, waarneming

21 en 22 augustus 1997

Bij het verwijderen van een olietank met bijkomende vervuiling uit een kleine binnenplaats achter het laat-19e-eeuwse huis Herestraat 113 werd een van kleine donkerrode bakstenen (4 × 11 × 20 cm) gestapelde waterput aangetroffen. Deze put dateert vermoedelijk uit de late 19e eeuw.

6. Hoge der A 18, opgraving

4 maart t/m 2 april 1997

In het streven naar een optimaal gebruik van de vierkante meters in dit monument, diende de kelder te worden verdiept en dientengevolge de fundering te worden ondermetseld: reden om deze graafwerkzaamheden archeologisch te begeleiden. De resultaten van die inspanningen zijn reeds in *Hervonden Stad* 1997 verwoord⁵.

7. Koerspad, verkenning

5 maart 1997

Tussen de wijken Beijum en Lewenborg worden sport- en recreatiegebieden ingericht. Deze velden worden doorsneden door het Koerspad. Ten oosten daarvan werd een kleine verhoging waargenomen. Vermoedelijk betreft het, gezien de scherven uit molshopen, een verhoogde boerderijplaats uit de Late Middeleeuwen of Nieuwe Tijd.

5. Reinstra en Kortekaas 1997, 76.

8. Leliesingel, waarneming

1 december 1997

Toen Groningen zich na 1874 van haar vestingen mocht ontdoen, kreeg het noordwestelijke deel daarvan de bestemming van (Noorder)plantsoen, waarvoor de Utrechtse landschapsarchitect H. Copijn (1842-1923) deels tekende. De 17e-eeuwse bastions met (onder)wallen, sluipwegen en walgangen ondervonden een transformatie in een Engelse landschapsstijl⁶. Als bergruimte voor de plantsoenendienst werd het oostelijk deel van een oorspronkelijke 'sortie' of 'poterne' (onderdoorgang door de wal) ingericht en tot 1960 gebruikt. Deze lag in het verlengde van de Grote Rozenstraat en bood al vanaf 1792 onderdak aan de lakstokerij van W.W. Sikkens (als verfmerk nu onderdeel van AKZO-NOBEL). In het kader van de reconstructie van het Noorderplantsoen en het mogelijke hergebruik van het 'Sikkenspoortje' als onderkomen voor vleermuizen is samen met de stadsecoloog de sortie geïnspecteerd. De diepte van de 'tunnel' bedraagt ruim 18 m, met een breedte van 2,62 m. De hoogte van het tongewelf is 1,84 m. Het metselwerk is opgetrokken uit zogenaamde rooswinkels met een lengte van 26-27 cm en een dikte van 5,5 tot 6,5 cm. In 1998 wordt het 'Sikkenspoortje' nader ingemeten en voor vleermuizen geschikt gemaakt.

9. Noorddijkerweg kavel Noorddijk A1 522 en 536/537, verkenning

10 maart 1997

Langs de Noorddijkerweg bevinden zich aan weerszijden oude boerderijen, die veelal op een opgeworpen verhoging, een podium, zijn gelegen. Dat geldt ook voor de Stephanuskerk van Noorddijk, zoals tijdens de restauratie kon worden aangetoond⁷. Ten zuiden van de begraafplaats aan de westzijde van de Noorddijkerweg, schuin tegenover de kerk, werd in de jaren '60 door het toenmalige Biologisch-Archaeologisch Instituut van de Rijksuniversiteit Groningen (BAI, nu: Groninger Instituut voor Archeologie, GIA) een uit turven gestapelde waterput waargenomen. Enkele boringen op deze bultige kavel en een vergelijkbare kavel ten zuiden daarvan toonden de aanwezigheid van twee nu onbebouwde podia, van elkaar gescheiden door een sloot of geul. Het noordelijke podium is bij de aanleg van de begraafplaats waarschijnlijk gehalveerd. Aan de andere kant van de Noorddijkerweg ligt verdeeld over de kavels 536 en 537 eveneens een onbebouwd podium. Uit de rand van de sloot die het podium in tweeën deelt, werden scherven van kogelpotardewerk opgeraapt, die dit podium dateren in de Hoge Middeleeuwen, ongeveer de 12e eeuw.

10. Noorddijkerweg 9/11, opgraving

7 tot en met 15 maart

De sloop van het vroeg-19e-eeuwse boerderijtje Noorddijkerweg 9-11 en de nieuwbouw ter plekke noodzaakte, in het licht van de resultaten van het onderzoek bij de Stephanuskerk, hier een kleine opgraving. Deze boerderij was in

6. Anoniem ND, 1-3.

7. Holstein 1996, 80.

tegenstelling tot enkele andere boerderijplaatsen langs de Noorddijkerweg niet op een podium gebouwd. In de ondergrond, die bestond uit geelgrijze, zandige klei (oeverwal?), tekenden zich kuilen, sloten en enkele (paal?)kuilen af. Op grond van het aardewerk dat daarin werd aangetroffen kunnen deze gedateerd worden vanaf de 11e/12e eeuw. Vermoedelijk bevinden deze sporen zich aan de rand van een grotere woonplaats, die in zuidelijke richting gezocht zal moeten worden.

11. Noorderhaven zz, waarneming

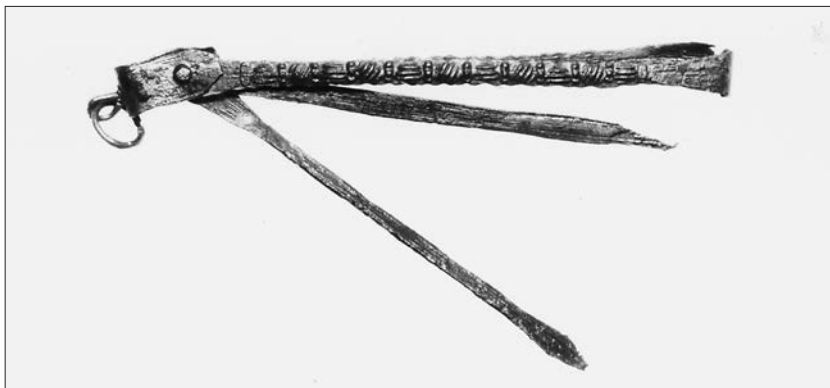
juni 1997

Tijdens het vervangen van de riolering aan de Noorderhaven-zuidzijde is een enkele maal in de rioolsleuf gekeken. Ongeveer ter hoogte van de nummers 40-48 werd halverwege de rijbaan in de sleuf ongeroerd keileem of keizand aangetroffen. Dit duidt erop dat de noordrand van de middeleeuwse stadsgracht meer onder het trottoir moet hebben gelegen. Na 1470 werd deze gracht gedempt. Deels op deze gracht, deels net ten noorden ervan werd een nieuwe wal opgeworpen. De gracht die daarbij hoorde, werd in het begin van de 17e eeuw vergraven tot de huidige Noorderhaven.

12. Ossenmarkt, opgraving

15 tot en met 17 december 1997

Als vervolg op de opgraving van 1996 is aan de noordoostzijde van de Ossenmarkt, net binnen de wand voor de parkeergarage de buitenrand van de gracht rond het rondeel voor de Boteringepoort vastgelegd. Net als aan de zuidrand van de gracht bevond zich hier een laag bruin stadsafval met opvallend veel afval uit dakpannen- en plavuizenbakkerijen. Tevens werd een oost-west verlopende sloot van laat-middeleeuwse ouderdom aangetroffen. Deze loopt evenwijdig aan enkele van de in 1996 aan de zuidzijde van het terrein aangetroffen sloten. De sloot sneed een kuil, waarin een grote veldkei (1,15 × 0,8 × 0,5 m) bleek te zijn ingegraven. In 1998 zullen tijdens het uitgraven van de bouwput nog aanvullende waarnemingen worden verricht (afb.5).

Afb. 5. Koperen reisnecessaire, bestaande uit een pincet, een tandenstoker en een oorlepel. Afkomstig uit de vulling van de gracht vóór het rondeel, vondstnr. 154. Datering: 1574-1620. De lengte van het pincet, zonder ring, is 6,3 cm. Foto: Dienst RO/EZ/St. M&M.

13. Paddepoelsterweg oostzijde en Tjardaweg noordzijde, opgraving

13 tot en met 20 augustus, 4 en 9 september

Ten noorden van de begraafplaats Selwerderhof liggen ‘De Huppels’, de restanten van de grachten, de voorburg en het steenhuis van het kasteel van de Heren van Selwerd. Dit kasteel werd door de Stad in het midden van de 14e eeuw afgebroken en is nooit meer herbouwd⁸. Direct ten noorden van die plek bevond zich ter plaatse van het huidige Van Starkenborghkanaal het terrein van het klooster Selwerd, vermoedelijk rond 1200 aangelegd op een oudere wierde. Rond 1585 is het klooster, na belegeringen, brand en bezettingen gesloopt. In 1837 is het terrein ‘opgeschoond’, mogelijk deels afgegraven. De aanleg van het Van Starkenborghkanaal in 1934 noodzaakte in 1931 tot een klein onderzoek door het BAI, waarbij enkele gebouwssporen en houten afwateringskanaaltjes werden aangetroffen. Het kloosterterrein werd ontsloten door een kleiweg vanaf de Paddepoelsterweg.

In opdracht van de Provincie Groningen wordt in 1998/99 het Van Starkenborghkanaal verbreed. Het verleggen van een duiker voor een aardgastransportleiding door de NV Nederlandse Gasunie was daardoor noodzakelijk. Het voorgestelde tracé doorsneed de ‘Laan naar ’t klooster’ en een weiland ten noorden van het kasteelterrein en zou, onder het kanaal geboord, aankomen op het nog resterende kloosterterrein, evenals het kasteelterrein een archeologisch Rijksmonument. In overleg met de betrokken instanties en de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek is gekozen voor een opgraving in het tracé van de gasbuis aan beide zijden van het kanaal. Dit onderzoek werd uitgevoerd door het

Afb. 6. Fragment van een kogelpot met tuit. Datering: circa 13e eeuw.

Foto: ARC, Rijksuniversiteit Groningen.

Afb. 7. Skelet van een 20- tot 24-jarige man.

Foto: ARC, Rijksuniversiteit Groningen.

8. Zie voor de verkenning van het terrein: Kortekaas 1996, 16-17.

De eerste opgraving vond plaats in het weiland ten noorden van het kasteelterrein en leverde in twee sleuven een gedeelte van een vloer van een steenoven op⁹. Een tiental meters naar het oosten bevond zich, blijkens een elektrische weerstandmeting van RAAP, een verstoring in de bodem, mogelijk de kuil waaruit klei is gewonnen voor het bakken van kloostermoppen. Voorts werden twee noord-zuid en een oost-west georiënteerde sloten aangetroffen, alsook twee kuilen en enkele paalkuilen. Het vondstmateriaal dateert hoofdzakelijk uit de 13e/14e eeuw (afb. 6). De kloostermoppen uit de oven meten 32-33 × 15-16 × 8-9 cm en zijn rood met grijsig/beige vlekken.

Deze noodzakelijke opgraving toont aan dat niet alleen het terrein van het voormalige kasteel maar ook de terreinen ten noorden daarvan sporen uit het verleden bevatten die, ofwel bij het kasteel behoord hebben, ofwel bij het voormalige klooster Selwerd. Om die reden zullen in de nabije toekomst de omliggende percelen worden onderzocht door middel van de elektrische-weerstandsmethode, als vervolg op soortgelijk onderzoek in 1995 op het kasteelterrein¹⁰. Eventueel worden deze terreinen voor wettelijke bescherming voorgedragen.

In het kloosterterrein aan de noordzijde van het Van Starckenborghkanaal is een 'sparende inijkoperatie' uitgevoerd, voordat door de Minister van OCW toestemming werd verleend voor het aanleggen van een aardgasleiding¹¹. Doel was de waarde en kwaliteit van de archeologische gegevens vast te stellen. Daartoe werd door RAAP over een deel van het kloosterterrein een elektrisch-weerstandsmeting uitgevoerd, tezamen met een aantal grondboringen. Op basis van het voorgestelde gasbuisstracé en de resultaten van het vooronderzoek werden twee smalle, haaks op elkaar staande sleuven uitgezet en ongeveer een halve meter diep uitgegraven. De eerste sleuf lag deels ter hoogte van de bovenzijde van de oorspronkelijke wierde, herkenbaar aan geelgroene fosfaat houdende klei en organisch materiaal en doorsneed de resten van een kleine oven, mogelijk gebruikt voor glasfabricage of voor het branden van kalk. Uit klei net op de wierdegrond kwamen scherven van kogelpotten, waarvan een in de 9e eeuw kon worden gedateerd. De tweede sleuf bevatte een smalle noord-zuid georiënteerde sloot en haaks daarop het graf van een 20- tot 24-jarige, ongeveer 1,78 m lange man¹² (afb. 7). Als grafgift lag ter rechterzijde van het skelet een ijzeren mes. De aanwezigheid van puin, glas en ook slachtafval in de grafkuilvulling impliceert een laat-middeleeuwse ouderdom. Mogelijk maakt dit graf deel uit van een groter grafveld. Deze resultaten toonden de bijzondere waarde van het archeologische monument aan. Mede om die reden is besloten dat de aanlanding van de aardgastransportleiding in de Tjardaweg langs het Van Starckenborghkanaal gekoppeld zou worden aan het bestaande net.

De daadwerkelijke verbreding van het kanaal vindt in 1998 aan de zuidzijde plaats. Deze graafwerkzaamheden zullen worden voorafgegaan door opgravingen op de plaats van het kloosterterrein en op een oudere wierde ten westen van de Paddepoelsterbrug.

9. Ufkes en Schoneveld 1997a en Ufkes 1998

10. Kortekaas 1996, 7-8.

11. Ufkes en Schoneveld 1997b

12. Van Beek en Ufkes 1998

14. Rademarkt, waarneming

21 augustus 1997

In 1997 is de riolering van de Rademarkt/Verlengde Oosterstraat vervangen en is de weg van een nieuwe bestrating voorzien. Tijdens deze werkzaamheden kwam ter hoogte van de zuidgevel van Verlengde Oosterstraat 1 enig metselwerk aan het licht. Dit metselwerk betrof waarschijnlijk een deel van de noordoostelijke voet van de fundering van de laat-15e eeuwse Oosterpoort. De fundering bleek ingegraven in ongeroerd keizand en te bestaan uit rode bakstenen met maten: $7 \times 10 \times 30$ en $6,5 \times 14 \times 28$ cm.

15. Roderwolderdijk Viervelaten, verkenning

15 september

Vooruitlopend op de aanleg van een vloeiveld voor de Suikerfabriek van CSM te Hoogkerk zijn een aantal weilanden verkend. Deze zijn gelegen ten zuiden van het gehucht Viervelaten, ten westen van de Roderwolderdijk. De Roderwolderdijk vormt de westelijke begrenzing van het Koningsdiep, een vergraven loop van de vroegere Hunsinge¹³, nu Peizerdiep geheten. Het terrein is tamelijk bultig en een aantal boringen toonden de aanwezigheid van delen van een natuurlijk geulstelsel met bijbehorende oeverwallen aan. Een van de bulten betrof vermoedelijk het restant van een kleine wierde. Deze zou goed kunnen passen in het al eerder gesignaleerde systeem van kleine, opgeworpen podia langs de Hunsinge. Van daaruit werd vanaf ongeveer 1200 het 'nieuwe' land, ontstaan na overstromingen, ontgonnen.

16. Stettinweg, opgraving

11 november tot en met 16 december 1997, 16 februari tot en met 5 juni 1998

In februari en maart van 1997 werd door de gemeente Groningen gewerkt aan de uitbreiding van het industriegebied Driebond, gelegen aan de rechterkant van de Hunze, ten zuidoosten van de stad. Bij het aanleggen van wegen en riole-

Afb. 8 Fragmenten van aardewerken potten uit de opgraving Driebond/Stettinweg. Het kleine potje rechts is 5,7 cm hoog. Datering 1e/2e eeuw na Chr. Foto: Dienst RO/EZ en St. M&M.

13. Kortekaas 1996, 52, afb. 1.

ringen doorsneed men een vlaknederzetting uit het begin van de jaartelling, ongeveer de eerste twee eeuwen na Chr. (afb. 8). Dit werd opgemerkt door de heer J. Tillema te Zeerijp en aan de gemeentelijk archeoloog gerapporteerd. Inspectie ter plekke leerde dat ten noorden van de Stettinweg nog een groot deel van die nederzetting bewaard gebleven zou kunnen zijn, onder een recente bouwvoor van circa 25 cm dik. Pas in het late najaar werd begonnen aan het opgraven daarvan. Na een winterstop is het werk in 1998 voortgezet en afgerond. Gebleken is dat de nederzetting minimaal een hoofdgebouw van circa 13 × 7 m heeft gekend, omringd door een oudtijds deels vergraven natuurlijke geul en enkele sloten. De nederzetting kende verder een tiental kleine bijgebouwtjes, alles aangelegd op een oostelijk van de Hunze gelegen oeverwal. Een uitgebreider verslag komt in *Hervonden Stad 1999* aan de orde.

17. Ter Borghlaan Eelderwolde, verkenning

19 februari 1997

In 1995 zijn ongeveer 30 veenterpjes in het toekomstige woningbouwgebied Piccardthofplas - sinds 1 januari 1998 bij de gemeente en provincie Groningen gevoegd - door Ing. A.E. Clingeborg, bodemkundige te Zuidhorn geïnventariseerd. Ten behoeve van de planvorming voor die nieuwe wijk zijn drie door Clingeborg als redelijk gaaf aangeduide veenterpjes nauwkeurig ingemeten, om ze in een latere fase in een natuurlijke, ecologische zone langs de plas te kunnen beschermen. Deze zone zal met een pad worden ontsloten, te vernoemen naar A.E. Clingeborg, die veel te vroeg op 12 juli 1998 overleed.

18. Zuiderweg/Ruskenveen Hoogkerk, opgraving

tussen 10 maart 1997 en 7 oktober 1997

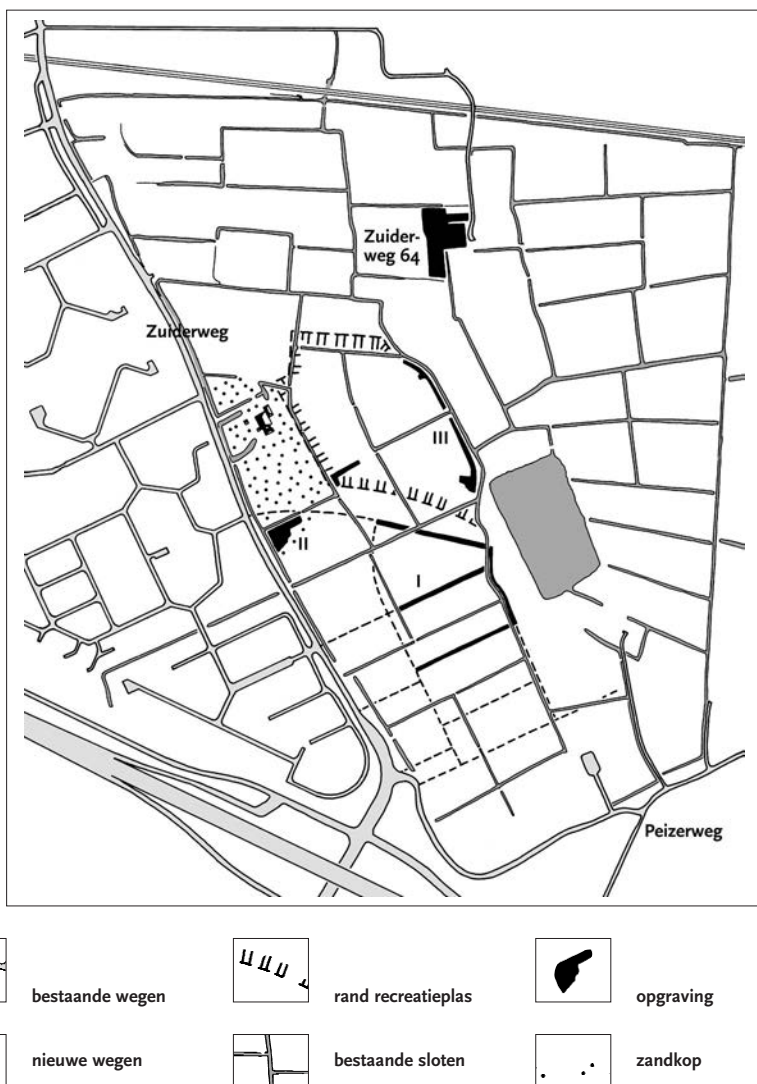
Graafwerkzaamheden rond en in de nieuwe wijk Ruskenveen, gelegen ten oosten van de Zuiderweg en ten noorden van de Peizerweg noodzaakten vier opgravingscampagnes. Het betrof het opgraven van (afb. 9):

- een deel van de wegen voor de nieuwe wijk (Ruskenveen I),
- een ten behoeve van de bouw van een zorgcentrum af te graven weiland aan de flank van een grote zandkop aan de Zuiderweg (Ruskenveen II),
- de noordrand van een te graven recreatieplas, net ten westen van de opgraving van 1996¹⁴ (Ruskenveen III), en
- de boerderij met erf Zuiderweg 64, ten noorden van de opgraving van 1996.

Het oude dorp Hoogkerk ligt deels aan de westflank van de noordelijke uitloper van de 'rug van Tynaarlo', een zandrug die komend vanuit het Drents plateau door het dal van de A wordt gescheiden van de Hondsrug. De eerste rug is bedeutend lager dan de laatste en is gedeeltelijk bedekt met een restant van veenbedekking en een dunne kleilaag. Enkele delen steken daar boven uit, zoals de boerderijplaats Zuiderweg 72 en de rug waarop Zuiderweg 64 is gelegen. Tussen die beide ligt een in noordelijke richting dieper wordende depressie die met veen

14. Kortekaas 1997, 15-16.

en klei is opgevuld. Tijdens de genoemde campagnes bleken in die depressie nauwelijks sporen van menselijke activiteit aanwezig. In de wegen voor de nieuwe wijk, in het hoger gelegen, zuidelijk deel van de depressie werden enkele vage haardkuilen aangetroffen, die wellicht van mesolithische ouderdom zullen zijn. Lager in de depressie bleken tijdens het uitgraven van de recreatieplas geen sporen aanwezig. De drie andere locaties leverden wel resultaat op. De zuidrand van de zandkop bij Zuiderweg 72 leverde sporen op in de vorm van een aantal paalgaten, op grond van de aangetroffen scherven te dateren in het begin van de jaartelling. Ouder materiaal werd niet in grondsporen aangetroffen. Het betreft afslagen, enkele schrabbers en een fragment van een geslepen stenen bijl; alles uit de Late Steentijd en van vuursteen. Een middeleeuwse sloot of geul doorsneed de oudere structuren. In het voorjaar van 1998 wordt iets noordelijker op de zandkop een ontsluitingsweg voor de wijk aangelegd, na een opgraving.

Afb. 9. Overzichtkaart van de verschillende opgravingslokaties. Schaal 1: 6000. Tekening: J. van der Meer, Dienst RO/EZ en Studio van Stralen.

Het graven van de recreatieplas ten noorden van Ruskenveen noodzaakte een aantal opgravingsgleuven ten westen van de opgraving 1996. Op de flank van deze lage zandrug werden twee kleine concentraties van bewerkt vuursteen aangetroffen, vermoedelijk van neolithische oorsprong. Meer bijzonder was een zone van gemêleerd wit en zwart zand, waarin zich aardewerkscherven uit het begin van de jaartelling bevond. Bij nader inzien bleek die gemêleerdheid te zijn veroorzaakt door het vertrappen van zeer natte grond door waarschijnlijk runderen. Enkele hoefafdrukken konden als zodanig worden herkend. Aanwijzingen in de vorm van sloten en kuilen, die zouden kunnen wijzen op een westelijke voortzetting van de bewoningsstructuren, zoals in de sleuven van 1996 aangetroffen, ontbreken.

Afb. 10. Voorhuis en schuur van de boerderij Zuiderweg 64 vanuit het noordwesten. Foto: Jan van der Hoeve.

Die sporen werden wel en in grote hoeveelheden aangetroffen onder en ten zuiden van de gesloopte boerderij Zuiderweg 64 (afb. 10). Voorafgaand aan de sloop vond een kort bouwhistorisch onderzoek plaats. Het gebouw is een eenvoudige kop-rompboerderij, een boerderijtype dat in het Westerkwartier, het westen van de provincie Groningen redelijk algemeen voorkomt. Het metselwerk en de constructie van de stalgebinten van niet hergebruikt materiaal dateren de boerderij in het midden van de 19e eeuw. Karakteristiek is de aansluiting van de gebintkoppelplaat (wurmt) op de gebinten (afb. 11) door middel van ijzeren penen met wiggen. In later tijd is de boerderij vele malen uitgebreid, aangebouwd en zijn op het erf de nodige bijgebouwen verrezen, die voor de opgraving enorme verstoringen opleverden.

In overleg met de eigenaar van het terrein, de Suikerunie te Groningen, kon het gehele erf worden opgegraven. De al genoemde boerderij bleek de eerste op die plaats te zijn. De aanwezigheid van enkele brede oost-west en noord-zuid georiënteerde met klei dichtgeslibde sloten en een aantal kuilen geven aan dat er

Afb. 11. De dunnere gebinthoppelplaat is aan een dekbalk gekoppeld met een ijzeren pen en wig. De dekbalk vormt samen met de verticale stijl het gebint. Foto: Jan van der Hoeve.

eerder wél bewoning in de buurt is geweest, waarschijnlijk ten noorden of noordwesten van de opgraving. Aardewerk uit die sloten dateert uit de Late Middeleeuwen en geeft een indirecte aanwijzing voor dat vermoeden. De sloten hebben dezelfde oriëntatie als een deel van de huidige verkaveling. De vulling met klei geeft aan dat het huidige reliëf, waarin de zandrug uitsteekt, pas laat moet zijn ontstaan als gevolg van het inklinken van veenresten aan weerszijden van de zandrug. Ze zullen zijn gegraven, nadat het gebied na de overstromingen van omstreeks 1200 weer toegankelijk was geworden¹⁵. Een tweede, secundaire aanwijzing voor ontwatering van het gebied is het nagenoeg ontbreken van mollengangen onder de gesloopte boerderij, en de overmaat aan mollengangen daarbuiten. De datering van de boerderij rond het midden van de 19e eeuw dateert tevens de ontwatering en klink van de omgeving.

Een meander van de noordelijke voortzetting van de geul, van waaruit aanvoer van klei heeft plaatsgevonden, werd aan de oostzijde van de zandrug aangesneden in het noordoostelijk deel van het erf¹⁶. Op de rand van de geul is een middeleeuwse sloot aangelegd, terwijl deze sloot een veel oudere, smalle greppel doorsneed.

Deze greppel maakt deel uit van een groot systeem van westzuidwest-oost-noordoost of haaks daarop verlopende greppels, daterend uit de eerste eeuwen na het begin van de jaartelling. Enkele andere greppels met een vergelijkbare vulling van verkit humeus zand zijn meer noord-zuid - oost-west georiënteerd. Bij dat

15. Kortekaas 1996, 51-62.

16. Kortekaas 1996, 56.

laatste systeem behoren enkele ploegkrassen, die zich als dunne grijze banen aftekenden in het dekzand. Beide systemen lijken ook vertegenwoordigd in het noordelijk deel van de sleuven van 1996. Op dit moment van uitwerking van de gegevens is het nog niet goed mogelijk dieper op de aangetroffen sporen in te gaan. Ook over relaties tussen de twee in 1996 aangetroffen concentraties sporen en die onder Zuiderweg 64 zijn nog niet onderzocht. Dat zal in de toekomst verder aan de orde komen, wanneer het zuidelijke en het noordelijke deel van deze zandrug verder zullen worden opgegraven.

Zoals verwacht werden ook sporen uit de 'steentijden' aangetroffen. Op het grensvlak van twee soorten dekzand werden enige meters uit elkaar twee, naar later bleek passende stukken van een mogelijk laat-paleolithisch kling (langwerpige dunne spaan vuursteen) aangetroffen. Iets minder oud was een schachtvormige kuil, waarin 11 knollen vuursteen, alsook een afslag. Gezien het feit dat de vulling van de kuil bodemvorming (natuurlijke verkleuring van grond door uit- en inspoeling van humus en metalen) had ondergaan, is het waarschijnlijk dat dit uit de Midden-Steentijd dateert, met een ruime marge rond 8000 jaar geleden. Mogelijk betreft het een soort depot. Uit dezelfde tijd dateren ook een aantal artefactloze kleine kuilen met houtskool, die als haardkuilen worden gezien.

Twee recente kuilen bleken een merkwaardige inhoud te bevatten. De ene bood door de aanwezigheid van stukken lampenglas en batterijen licht op de overgang van het gebruik van olielampen naar zaklantaarns. De andere bevatte menselijk botmateriaal. Twee stukjes kalkzandsteen, een vooral na de Tweede Wereldoorlog toegepast bouw materiaal, verrieden een lage ouderdom. Gert van Zwol, zoon van de laatste boer, vertelde dat zijn vader ongeveer 20 jaar geleden grond had gekocht. Toen de hond 'vreemde' botten thuis bracht, werd de vermoedelijke herkomst van die grond duidelijk: het oude kerkhof van Hoogkerk.

Literatuur:

- Anoniem, Het Noorderplantsoen 1875 - 2000. *Stadstuin op de schop*, (Groningen), ND (1998).
- Beek, J.L. van en A. Ufkes, "Fysisch-antropologische studie van 'Charlie', het skelet van Selwerd (Gr.)" in: *Paleo-Aktueel* 9, 1998, 107-110.
- Glastra, M.J. en A.H.L.M. Tiebosch, *Inventarisatie Hunzezone Eemspoort; bodem, water, natuur en archeologie, IWA-CO-rapportage 2240190*, Groningen 1998.
- Holstein, K. "Het kerkgebouw te Noorddijk" in: *Hervonden stad* 1996, 79-88.
- Kortekaas, G.L.G.A. "I. Inleiding" in: P.H. Broekhuizen e.a. (red.), *Kattendiep Deurgraven; Historisch-archeologisch onderzoek aan de noordzijde van het Gedempte Kattendiep te Groningen*, 1988, 9-16.
- Kortekaas, G., "Archeologie in 1995" in: *Hervonden Stad* 1996, 8-18.
- Kortekaas, G., "Graven in Lieuwerderwolde" in: *Hervonden Stad* 1996, 51-62.
- Kortekaas, G., "Archeologie in 1996" in: *Hervonden Stad* 1997, 7-18.
- Reinstra, A. en G. Kortekaas, "Hoge der A 18, een 'behuisinge met de camer daeragter sijnde een treffelijke brouwerije', in: *Hervonden Stad* 1997, 73-84.
- Ufkes, A. en J. Schoneveld, *Een archeologisch onderzoek ten noorden van het kasteelterrein van Selwerd, Gem. Groningen*, ARC-Publicaties 4, Groningen, 1997.
- Ufkes, A. en J. Schoneveld, *Een archeologisch onderzoek op het kloosterrein van Selwerd, Gem. Groningen*, ARC-Publicaties 5, Groningen, 1997.
- Ufkes, A., "Evaluatie van een monument, kloosterrein Selwerd (Gr.)", in: *Paleo-Aktueel* 9 (1998), 103-106.